

В целом можно констатировать, что романтическая рецепция фантастического произрастает из многовековой традиции, особенно интересной в плане развития жанрового потенциала фантастики. Русский романтизм реализовал широкий творческий опыт предшествующих эпох: от фольклорных жанров до готического романа, предложив свои самобытные формы осмысления «фантастического», которое формирует собственное семантическое и поэтическое поле, образуя тем самым специфический жанровый контекст, вполне сложившийся, по нашему мнению, в русской прозе 1820 – 1830-х годов.

Список использованной литературы

1. Ванслов В. В. Эстетика романтизма / В. В. Ванслов. – М. : Искусство, 1966. – 404 с.
2. Гегель Г.-В.-Ф. Эстетика / Г.-В.-Ф. Гегель. – М. : Искусство, 1969. – Т. 2. – 328 с.
3. Жирмунский В. М. Немецкий романтизм и современная мистика / [предисловие и комментарии А. Г. Аствацатурова] / В. М. Жирмунский. – СПб. : Аксиома, Новатор, 1996. – XL + 232 с.
4. Каменский З. А. Русская эстетика первой трети XIX века. Романтизм. Эстетические воззрения декабризма. Вступительная статья / З. А. Каменский // Русские эстетические трактаты первой трети XIX века : в 2-х т. – М. : Искусство, 1974. – Т. 2. – 1974. – С. 9–77.
5. Маймин Е. А. О русском романтизме : [книга для учителя] / Е. А. Маймин – М. : Просвещение, 1975. – 240 с.
6. Маркович В. М. Петербургские повести Н. В. Гоголя : [монография] / В. М. Маркович. – Л. : Худож. лит., 1989. – 208 с.
7. Наливайко Д. С. Искусство: направления, течения, стили : [монография] / Д. С. Наливайко. – К. : Мистецтво, 1980. – 288 с.
8. Нахлік Є. К. Доля – Los – Судьба: Шевченко і польські та російські романтики / Є. К. Нахлік ; [НАН України. Львівське відділення Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка]. – Львів, 2003. – 568 с.
9. Сакулин П. Н. Из истории русского идеализма. Князь Одоевский. Мыслитель. – Писатель / П. Н. Сакулин. – М. : Издательство М. и С. Сабашниковых, 1913. – Т. 1. Ч. 1. – 1913. – 616 с.
10. Сахаров В. И. Русская романтическая повесть 20–40 годов XIX века / В. И. Сахаров. – М. : Пресса, 1992. – 216 с.
11. Скотт В. О сверхъестественном в литературе / В. Скотт // Скотт В. Собрание сочинений : в 20-ти т. – М.–Л. : Худож. лит., 1965. – Т. 20. – 1965. – С. 602–652.
12. Сомов О. М. О романтической поэзии / О. М. Сомов // Русские эстетические трактаты первой трети XIX века. – М. : Искусство, 1974. – Т. 2. : 1974. – С. 545–562.
13. Тертерян И. Человек мифотворящий : О литературе Испании, Португалии и Латинской Америки / И. Тертерян. – М. : Советский писатель, 1988. – 560 с.
14. Чернышева Т. Природа фантастики [Электронный ресурс] // Электронная библиотека royallib.ru / Т. Чернышева. – Режим доступа : http://royallib.ru/book/chernisheva_t/priroda_fantastiki.html
15. Шамбинаго С. Трилогия романтизма (Н. В. Гоголь) / С. Шамбинаго. – М., 1911. – 160 с.
16. Шеллинг Ф. В. Философия искусства / Ф. В. Шеллинг. – М. : Изд-во социально-экономической литературы «Мысль», 1966. – 496 с.

Summary

The article deals with the problem of dynamics of fantastic genre in Russian romantic prose of 1820 – 1830. In particular, we determine possible causes of interest to «fantastic» of Russian romanticists, which is a significant part of Romantic aesthetics and poetics. This intense interest is defined by the development of story genre in 1820 – 1830.

Among the reasons that have become a kind of romantic mover to fantastic, we can determine, firstly, disappointment in the ideology of the Age of Enlightenment. This led to awareness of narrow rationalism and aroused interest to irrationalism. The second one is the development of interest to the national character and traditions, folklore and mythology, so that writers began to introduce these characters in their works of folk demonology and build the plot on the motive of the meeting with the supernatural. The third one is the contradistinction of rudeness and prosaic reality to the subtle and poetic feeling by romance writers, and whereby the supernatural in their works became proper artistic reality. Then it comes the appearance of the interest to the intuition as a fantastic phenomenon, which helps a person to understand the universe.

Romantics depict the fantastic in different genres as story, novel or short story. They saw no difference between these genres. They considered the story was the result of flourishing of Russian romanticism. It functioned as a message for readers, to be a new look to the existing conditions.

Key words: «fantastic», novel, poetics, Romanticism, supernatural.

УДК 821.161.2.09

Т.В. Корнійчук

ІВАН КОТЛЯРЕВСЬКИЙ У ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

У статті проаналізовано художній образ І. Котляревського та оцінку його творчості у вірші «На вічну пам'ять Котляревському» та повісті «Близнюки» Т. Шевченка в контексті його діяльності у Київській Археологічній комісії.

Ключові слова та словосполучення: Іван Котляревський, художній образ, оцінка творчості.

І. Котляревський – непересічна особистість в історії української літератури, прізвище якого для багатьох стало символом України, символом духовного єднання довкола національних цінностей. Тож не дивно, що

постать письменника стала об'єктом не лише численних наукових праць, а й джерелом натхнення для майстрів художнього слова.

І. Котляревському свого часу присвятили твори М. Рильський («Іванів гай»), В. Сосюра («І. Котляревський»), С. Олійник («Поважна причина»), П. Усенко («Іванів гай»), М. Нагнибіда («Вітання»), В. Коломієць («Слово на вінок І. Котляревському»), Я. Шутько («Слава Енеїди»), Б. Левін («Веселий мудрець»), В. Стрепет («Над Дунаєм, над річкою»), І. Пільгук («Грозовий ранок») тощо. На особливу увагу у цьому ряді заслуговують вірш «На вічну пам'ять Котляревському» та повість «Близнюки» Т. Шевченка, в яких автор відтворив образ І. Котляревського, його характер, професійні якості, дав високу оцінку його творчості. Названі твори Т. Шевченка неодноразово студіювались у різноманітних наукових розвідках (О. Кониського, П. Волинського, П. Зайцева, М. Яценка, П. Ротача, М. Федченка та ін.), однак постать І. Котляревського в них залишилась мало дослідженою.

Мета статті – проаналізувати художній образ І. Котляревського та оцінку творчості письменника у вірші «На вічну пам'ять Котляревському» та повісті «Близнюки» Т. Шевченка в контексті його діяльності у Київській Археографічній комісії.

Кажуть, що лише батьківщина поета дає ключ до розуміння його творчості. Відвідини Т. Шевченком Полтави, батьківщини І. Котляревського, тісно пов'язані з його діяльністю у Київській Археографічній комісії, пріоритетним напрямком якої стало дослідження пам'яток України у галузі історії, етнографії тощо. За свідченнями О. Левицького [5, с. 8-14], ця організація була утворена з ініціативи викладачів Київського університету на кшталт Московського товариства історії та старожитностей Російських (1804-1929) та Одеського товариства історії та старожитностей (1839-1922). Перший ректор вишу М. Максимович, будучи палким прихильником «малоросійської старовини», розробив програму та статут майбутнього товариства і подав їх на розгляд генерал-губернатору Д. Бібікову. Київський очільник загалом підтримав наміри наукової інтелігенції, однак схилився до думки, що така важлива справа обов'язково має бути підпорядкована урядовій установі під протекторатом царської адміністрації.

30 квітня 1843 року Д. Бібіков надсилає до міністра внутрішніх справ Л. Перовського петицію з проханням заснувати при його канцелярії тимчасову інституцію для дослідження давніх «пам'яток» на території Київської, Волинської та Подільської губерній. Відповідь міністра не забарилася, вже 31 травня цього ж року він підписує дозвіл на заснування у Києві Археографічної комісії з призначенням на її утримання 1500 крб. із земського збору щорічно.

Офіційне відкриття установи відбулося 8 грудня 1843 року. До її складу увійшли провідні громадські діячі та науковці того часу. Серед них В. Антонович, С. Голубєв, М. Дашкевич, В. Домбровський, М. Іванишев, В. Іконников, І. Каманін, М. Костомаров, П. Куліш, О. Лазаревський, О. Левицький, М. Максимович, Н. Молчановський, М. Рігельман, М. Стороженко, В. Щербина, М. Юзефович тощо. З 1845 по 1847 рр. співробітником комісії був й Т. Шевченко.

Після закінчення навчання в Імператорській Академії мистецтв, Т. Шевченко отримав звання «некласного художника». Такий статус надавав йому привілею самостійно обирати місце для художніх занять. У березні 1845 року письменник звернувся до Ради Академії з проханням дозволити йому їхати на Україну і видати для цього відповідний квиток.

П. Зайцев [2, с. 138] припускає, що запрошення до співпраці у Київській Археографічній комісії Т. Шевченко отримав від М. В. Юзефовича, що був помічником куратора київської шкільної округи й заступником голови названої комісії. Сестра його була заміжною за Василем Тарновським, небожем власника Качанівки, де свого часу гостював Т. Шевченко. Через Тарновських та через П. Куліша письменник ще в 1843 році познайомився з Юзефовичем. Як би там не було, а у журналі Київської Археографічної комісії від 10 грудня 1845 року міститься запис, згідно якого члени товариства просять «киевского военного, подольского и волынского генерал-губернатора о приглашении [...] художника Академии Тараса Шевченка в звание сотрудника Комиссии для снимков с предметных памятников...». На документі резолюція: «Согласен. Д. Г. Бибиков» [6, с. 72].

Відповідно до програми товариства Т. Шевченко мав би робити замальовки історичних пам'ятників на території Київської, Волинської та Подільської губерній, однак неофіційно, за сприяння М. Максимовича, був також делегований до Чернігівської та Полтавської областей.

Маршрут подорожі Т. Шевченка Полтавською землею вражає своєю масштабністю. Він побував у Яготині, Лубнах, Пирятині, Ромнах, Миргороді, Веселому Подолі, Хоролі, Полтаві, Березовій Рудці, Ісківцях, Переяславі, Єрківцях та ін. Серед названих місць особливий інтерес для Т. Шевченка мала Полтава як місце народження і життя І. Котляревського. Користуючись можливістю, Т. Шевченко збирає відомості про письменника серед місцевого населення, виконує акварельний малюнок «Будинок Котляревського в Полтаві», який у 1969 році став важливим ескізним документом для відновлення меморіально-музейного комплексу І. Котляревського.

Зацікавлення Т. Шевченка І. Котляревським виникло на хвилі загального національного захоплення письменником як автора «Енеїди», «Наталки Полтавки» та «Москаля-чарівника», творів виключно «нових» за своїм змістом, стилем та мовою написання. Ще у 1838 році під враженням вістки про смерть письменника Шевченко написав вірш «На вічну пам'ять Котляревському», в якому чи не перший дав високу оцінку його художніх досягнень. У творі автор порівнює І. Котляревського з соловейком, спів якого зачаровує і багатого, «кого доля, як мати дитину, убирає, доглядає», і сироту, «що до світа стає працювати», і дівчину, «що милого щодень виглядає». Лише серце злодія з ножем за халявою байдуже до щебету птаха – «тільки стратить голос, добру не навчить». І. Котляревський, за визначенням Т. Шевченка, «всю славу козацьку за словом єдиним / Переніс в убогу

хату сироти». Таким чином, він натякає, що письменник писав свої твори для народу і про народ, у цьому його найвища заслуга. Рефреном крізь увесь твір звучить сум з приводу смерті І. Котляревського:

...На калині одиноке
Гніздечко гойдає.
А де ж дівся соловейко?
Не питай, не знає [7, с. 13].

Однак, тут же Т. Шевченко висловлює впевненість, що слава про Котляревського ніколи не загине, нащадки не забудуть його внесок в українську культуру:

Будеш, батьку, панувати,
Поки живуть люди;
Поки сонце з неба сяє,
Тебе не забудуть! [7, с. 15].

З вірша можемо судити й про сильний вплив творчості І. Котляревського на Т. Шевченка, ідейно-естетичні засади якого стали основою для формування творчого характеру молодого митця:

Праведная душе, прийми мою мову
Не мудру, та щиру, прийми, привітай.
Не кинь сиротою, як кинув діброви,
Прилини до мене хоч на одно слово
Та про Україну мені заспівай [7, с. 15].

Пізніша оцінка Т. Шевченка творчості І. Котляревського, зокрема «Енеїди», позбавлена пафосу. Він називає твір «сміховиною на московський шталт» [4, с. 346] і негативно відгукується про письменників, що надуживали бурлескним стилем. Вважають, що з цієї причини вірш «На вічну пам'ять Котляревському» не ввійшов до «Кобзаря» 1860 року.

Повість «Близнюки» Т. Шевченко написав у 1855 році, відбуваючи заслання у Новопетровському укріпленні на півострові Мангишлак. У той час, з відомих причин, він не мав під руками жодних рукописних чи друкованих джерел, отож керувався лише власними спогадами. Однак, це не завадило йому відтворити правдивий образ І. Котляревського, його риси характеру, професійні якості, елементи побуту, оточення тощо.

Так, у творі, маючи намір сприяти вступу своїх вихованців Зосі і Ваті на навчання в Полтаву, Степан Мартинович за порадою місцевих жителів звертається до І. Котляревського, що вказує на його популярність серед простолюду. М. Яценко з цього приводу зауважує: «Дім його був відомий кожному нужденному чолобитнику. У пам'яті сучасників, письменник лишився привітною, доброю людиною, яка користувалася симпатією і любов'ю усіх тих, кому доводилось з ним спілкуватись» [3, с. 70].

Т. Шевченко докладно описує зовнішній вигляд І. Котляревського: «У ворот встретил его высокий художавый старичок в белом полотняном халате и соломенной шляпе...» [8, с. 245]. Напевно, що такий образ письменника постав в уяві автора за розповідями полтавців.

У повісті автор наділяє І. Котляревського благородними рисами – гостинністю, людяністю, чуйністю тощо. Незнайомих людей (спочатку Степана Мартиновича, а потім – Никифора Федоровича) він запрошує у свою домівку, пригощає обідом, вислуховує їх «справу» і обіцяє допомогти без будь-якої для себе вигоди: «*Степан Мартынович в это время вывязал из клетчатого платочка и выбрал из мелочи гривенник, сунул в руку Ивану Петровичу, говоря шепотом: – Здасться на бублички. – Спасыби вам, не турбуйтеся*» [8, с. 246].

Участь І. Котляревського у житті родини Никифора Сокири не обмежується влаштуванням дітей у навчальні заклади. Він неодноразово забирає Ватю і Зосю до себе у недільні дні, листується з батьками дітей щодо їх виховання. Така надмірна батьківська турбота з першого погляду видається звичайним авторським домислом. Однак П. Волинський переконує, що такі риси характеру І. Котляревського у творі Т. Шевченка не є вигадкою: «Видно, слава про Котляревського як прекрасного вихователя довго жила на Полтавщині, і Шевченко змалював його образ на цьому поприщі не внаслідок довірливої гри фантазії, а на підставі певних відомих йому матеріалів» [1, с. 34-35].

Шевченко акцентує увагу й на окремих деталях побуту І. Котляревського, що вражають своєю надмірною простотою і вказують на скромний спосіб життя письменника: «*Представьте себе, что он живет в домике сто раз хуже нашего, просто хата. А прислуги только и есть, что одна наймичка Гапка да наймит Кирик...*» [8, с. 356].

У повісті, подібно до вірша «На вічну пам'ять Котляревському», Т. Шевченко підкреслює громадянську значущість творів І. Котляревського, їх популярність серед людей. Так, Парасковія Тарасівна лає свого чоловіка за те, що залишив «Енеїду» на пасіці: «*Зачем вы книгу бросаете в пасике? Ну, боже сохрани, художого человека: придет да и украдет, а книга-то, сами знаете, дорогая. – Дорогая, дорогая книга, Парасковья Тарасовна. Она мое единственное назидание...*» [8, с. 286]. Степан Матринович, отримавши в дарунок від Котляревського книгу, плакав і цілував її, а після прочитання назвав неоціненною [8, с. 257].

Отже, вірш «На вічну пам'ять Котляревському» та повість «Близнюки» стали результатом творчого зацікавлення Т. Шевченка постаттю І. Котляревського. У цих творах знайшли відображення не тільки розуміння Шевченком ролі письменника в українській літературі, оцінка його творчості, а й портретні характеристики І. Котляревського, деталі побуту. Матеріали для відтворення художнього образу письменника були зібрані та систематизовані автором більшою мірою під час експедиційної подорожі до Полтави у 1845 році як члена Київської Археографічної комісії.

Список використаних джерел:

1. Волинський П. Іван Котляревський. Життя і творчість / П. Волинський. – К. : Дніпро, 1969. – 272 с.
2. Зайцев П. Життя Тараса Шевченка / П. Зайцев. – К. : АТ «Обереги», 1994. – 456 с.
3. Історія української літератури. ХІХ століття. У 3-х кн.: Навч. посібник / За ред. М. Т. Яценка. – К. : Либідь, 1995. – Кн.1. – 368 с.
4. Історія української літературної критики та літературознавства. Хрестоматія. У 3-х кн.: Навч. посібник / Упоряд. П. М. Федченко, М. М. Павлюк, Т. В. Бовсунівська; за ред. П. М. Федченка. – К. : Либідь, 1996. – Кн.1. – 416 с.
5. Левицкий О. И. Пятидесятилетие Киевской комиссии для разбора древних актов. 1843-1893: Историческая записка о ее деятельности / О. И. Левицкий. – К., 1893. – 140 с.
6. Тарас Шевченко: Документи та матеріали до біографії. 1814-1861 / За ред. С. П. Кирилюка. – К. : Вища школа, 1982. – 432 с.
7. Шевченко Т. Кобзар / Т. Шевченко. – К. : Дніпро, 1966. – 624 с.
8. Шевченко Т. Повести / Вступ. стаття Ю. А. Ивакина; Прим. В. С. Бородин / Т. Шевченко. – К. : Дніпро, 1986. – 455 с.

Summary

I. Kotlyarevsky is an outstanding personality in the history of Ukrainian literature, whose name has become for many a symbol of Ukraine, a symbol of spiritual unity around national values. It is not surprising that the figure of the writer became not only the object of numerous scientific papers, but also a source of inspiration for masters of artistic word.

The artistic image of I. Kotlyarevsky and the appreciation of his work in the poem «On eternal memory for Kotlyarevsky» and the story «Twins» of T. Shevchenko in the context of his activities in Kyiv Archaeological Commission is analysed in the article.

T. Shevchenko's interest of I. Kotlyarevsky emerged in the wake of the total national admiration by writer as the author of "Eneida", "Natalka Poltavka" and "Moskal-wizard", works which are "new" of his content, style and language of writing.

Back in 1838, inspired tidings of the death of the writer Shevchenko wrote the poem "On eternal memory for Kotlyarevsky", in which the first praised his artistic achievements.

The story "Twins" Shevchenko wrote in 1855, serving the chastisement in Novopetrovsk wall on the peninsula Mangyshlak. While, for obvious reasons, he did not have at hands any manuscript or printed sources, so guided only his own memories. However, it did not prevent him to recreate the true image of I. Kotlyarevsky, his traits of temper, professional skills, elements of life, the environment and so on.

Materials for image writer's reproduction were collected and systematized by the author during more expeditionary trip to Poltava in 1845 as a member of the Kyiv Archaeological Commission.

Key words: *I. Kotlyarevsky, art image, the appreciation of writer's work.*

УДК 821.161.2-1.09:304.4

Михайло Кудрявцев

ШЕВЧЕНКІВ БІЛЬ УКРАЇНИ: СОЦІАЛЬНО-ЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ПОЕЗІЇ Т.Г.ШЕВЧЕНКА В СВІТЛІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ

У статті автор осмислює соціально-етичну парадигму творчості Тараса Шевченка у світлі євангельських істин, акцентуючи увагу на суспільно-моральних чинниках у боротьбі з кривдою, національними поневоленнями, на обстоюванні зневаженої людської гідності у процесі вітчизняної історії.

Ключові слова: історизм, духовність, інтуїтивізм, суперечливість, образи, пророцтво, візії, загострення.

Тарас Шевченко прийшов у світ зі своїм словом, коли права і гідність українського поспільства були потоптані й зневажені до крайньої межі. Роз'єднаний по різних імперіях український народ, ліквідоване у ХVІІІ ст. гетьманство, здеморалізована і зденационалізована українська еліта, остаточне закріпачення Катериною ІІ селянства, космополітична орієнтація лібералів-західників, що, попри всі демагогічні сентенції про свободу, намагалися адаптувати українську культуру в загальноросійський літературний процес.

Саме тоді із середовища упосліджених «рабів німих», хрещеного живого товару явило себе полум'яне слово, яке стало на захист зневаженої національної і людської гідності, слово, що стало каталізатором визвольних процесів, генератором духовності, животворного поступу народу до самовизначення, до морального катарсису, до утвердження українства як нації. Врешті одним з найбільших речників соціальної справедливості в її біблійному розумінні, а не ідеократичних рецесіях, у світовій літературі був і залишатиметься Т.Шевченко, зі своїми ідеями і прозорливістю, з власними болісними шуканнями істини, шляхів єднання Людини з Небом.

Теза Є.Маланюка про те, що поет є тим могутніший, чим більше його істота пов'язана з нацією, є визначенням передусім Кобзареві сутності, до рівня якої у плані соціально-етичному – захисті скривджених та упосліджених, експлуатованих і гноблених – не досягнув ніхто з представників тогочасних європейських культур (чи то конкретна особистість, чи суспільство загалом).